

N.M.Yusifova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
ms.nazrin88@gmail.com

SKOT SONBERİNİN DİL TƏDRİSİ METODLARI

Xülasə

Bildiyimiz kimi xarici dil, xüsusilə ingilis dilini öyrənmək müasir dövrümüzün ən önəmli tələblərindən biridir. İnsanlar istər iş imkanları, istər zövq, istər sadəcə dil biliklərini artırmaq üçün bu dili ikinci dil kimi öyrənməyə can atırlar və hədəf isə xarici dili o dilin daşıyıcısı kimi öyrənməkdir. Bu səbəbdən hələ keçən əsrdən etibarən ingilis dilinin öyrənilməsi üçün müxtəlif tədris metodları işlənilib hazırlanmış və dövr dəyişdikcə bu tədris metodları da təkmilləşdirilmişdir. Bu cür tədris metodlarının yaradıcılarından biri də S.Sonberidir. Bu məqalə S.Sonberinin dil tədrisi metodlarından istifadə edərək ingilis dilinin tədrisini daha effektiv və tələbələr üçün daha maraqlı etmək üsullarından bəhs edir.

МЕТОД ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКА СКОТА СЕЕБЕРИ

Резюме

Как известно, изучение иностранного языка, особенно английского, является одним из важнейших требований нашей современной эпохи. Люди стремятся выучить этот язык в качестве второго языка либо для работы, либо для удовольствия, либо просто для улучшения своих языковых навыков, и цель состоит в том, чтобы выучить иностранный язык как носитель этого языка. По этой причине с прошлого века были разработаны различные методы обучения для изучения и преподавания английского языка, и эти методы обучения со временем совершенствовались. Одним из создателей таких методов обучения является С.Сонбери. В данной статье рассказывается о методах С.Сонбери, позволяющих сделать обучение английского языка более эффективным и интересным для учащихся с помощью методов обучения языку.

SCOTT THORNBURY'S LANGUAGE TEACHING METHODS

Summary

As we know, learning a foreign language, especially English, is one of the most important requirements of our modern era. People are eager to learn this language as a second language, either for work opportunities, for pleasure, or simply to improve their language skills, and the main purpose is to learn a foreign language as a native speaker of that language. For this reason, since the last century, various teaching methods have been developed for learning and teaching English, and these teaching methods have been improved over time. One of the creators of such teaching methods is S.Thornbury. This article talks about S.Thornbury's methods of making English language teaching more effective and more interesting for students.

Açar sözlər: *ingilis dili, tədris, metod, dil bacarıqları, interaktivlik, nitq, lüğət*

Ключевые слова: *Английский, обучение, метод, языковые навыки, интерактивность, речь, словарь, знание*

Key words: *English, teaching, method, language skills, interactivity, speech, vocabulary, knowledge*

İngilis dilini ikinci və ya xarici dil kimi öyrənmək üçün əsas motivasiya bu dildə danışanlarla söhbət edə bilməkdir. Lakin nitq prosesi mühüm bir bacarıq olmaqla yanaşı, həm də xarici dil öyrənənlər üçün böyük problemdir. Akademik S.Sonberiyə görə danışmaq təkcə qrammatik cəhətdən düzgün cümlələr qurmaq bacarığı deyil. O, qeyd edir ki, “danışma interaktivdir və danışmaq sıralamasının idarə edilməsində birgə fəaliyyət bacarığını tələb edir”.

Tələbələr tez-tez ingilis dili bacarıqlarını, xüsusən danışmada necə tətbiq edəcəklərini çaşdırırlar. Əksər hallarda söhbətə başlamağa və ya fikirlərini ingilis dilində ifadə etməyə qorxurlar. Halbuki, nitq qabiliyyətinə yiyələnmək üçün ən vacib şey onu hər gün məşq etməkdir. Tələbə yalnız bu bacarığı mənimsəməklə bu qloballaşma dövründə rəqabət apara bilər.

Danışmaq qabiliyyətinə bir çox amillər təsir edir. Bu amillər janr bilikləri, diskurs bilikləri, qrammatika, lüğət və fonologiyadan ibarət dilçilik bilikləri və mövzu, onun mədəni mənşəyi, kontekstlə bağlı bilikləri və digər nəticələrlə tanışlığı ehtiva edən əlavə dilçilik bilikləridir.

Tədris tələbələrə məlumat vermək prosesidir. Müəllim pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olan zaman bilik, mesaj və ya bacarıqları şagirdə ötürür və bu zaman müəllimlə tələbələr arasında interaktiv proses də baş verir. Bir çox ekspertlər tədris sözünü müxtəlif cür müəyyənləşdirmişlər. Tədris insanlara “dəyərli şeyləri” öyrənməyə kömək etmək işi kimi müəyyən edilir. Bundan əlavə, başqalarına müəyyən şeylər etməyi öyrənməyə kömək kimi müəyyən edilən tədris, bir çox insanın müntəzəm olaraq məşğul olduğu gündəlik fəaliyyətdir.

S.Sonberi nitqin interaktiv tərifini verir və danışmaq növbələrinin necə idarə edilməsində əməkdaşlıq etmək bacarığını tələb edir. S.Sonberiyə görə nitq bir bacarıqdır və ona görə də qrammatika kurikulumundan asılı olmayaraq inkişaf etdirilməli və tətbiq edilməlidir.

Danışmaq şifahi rejimdə məhsuldar bacarıqdır. Bu, digər bacarıqlar kimi, ilk baxışda göründüyündən daha mürəkkəbdir və sadəcə sözləri tələffüz etməkdən daha çoxunu əhatə edir. Danışmaq öyrətmək müəllimin dinləyiciyə aşağıdakıları öyrətməsi deməkdir:

1. İngilis dilinin fonetikasını öyrətmək;
2. söz və cümlədən, vurğu intonasiya modelindən və ikinci dilin ritmindən istifadə etmək;

3. düzgün sosial şəraitə, auditoriyaya, vəziyyətə və mövzuya uyğun söz və cümlələri seçmək;
4. fikirlərini mənalı və məntiqi ardıcılıqla təşkil etmək;
5. dildən ifadə, dəyərlər və mühakimə vasitəsi kimi istifadə etmək;
6. səlislik adlanan bir neçə qeyri-təbii fasilə ilə dili tez və əminliklə istifadə etmək.

Sınıf otaqlarında bir çox hallarda müxtəlif nitq öyrətmə strategiyalarından istifadə olunur. Nitqin öyrədilməsi strategiyaları, simulyasiya, ünsiyyət oyunları, təkrarlama və müzakirələr də buraya daxildir. Simulyasiyalar tələbələrin müxtəlif sosial kontekstlərdə və müxtəlif sosial rollarda olduqlarını iddia etdikləri fəaliyyətlərdir. Müzakirə isə real həyat tapşırıqlarına bənzəyir, çünki P.Salkova tələbələrin bütün konsentrasiyalarının dilin özünə deyil, nəyisə istehsal etməyə yönəldiyi tapşırıqlarla məşğul olduqları halda, səlis danışmaq qabiliyyətini daha yaxşı inkişaf etdirdiyini iddia edir. S.Sonberinin iddia etdiyi kimi, sözləri, ifadələri təqlid etmək və təkrarlamaq tələffüzü yaxşılaşdırmaq üçün bir strategiyadır. O, tələbələrin yeni materiallara diqqət yetirməsini və şagirdlərin zehində olan sözləri, ifadələri vurğulamağa, yeni elementləri iş yaddaşından uzunmüddətli yaddaşa köçürməyə, dil üzərində artikulyar nəzarəti əldə etməyə imkan verir.

Müəllimin istifadə etdiyi strategiyalar tələbələrə ingilis dilində danışmağa kömək edir və həvəsləndirir, çünki nitq fəaliyyətləri müstəqil dildən istifadə üçün ən yaxşı şəraiti təmin etmək və tələbələrin nitq qabiliyyətini təkmilləşdirmək üçün effektiv dil istehsalını maksimuma çatdırmalıdır. Bu həm də o deməkdir ki, nitq strategiyaları tələbələrdən dili şifahi şəkildə yaratmağı tələb edir.

Bundan əlavə, nitqi öyrətmək üçün fəaliyyətlərin layihələndirilməsi bəzi prinsiplərin nəzərə alınmasını tələb edir. Belə ki, fəaliyyətlər tələbələrin maraq göstərə, başa düşə, sual verə və ya şərh verə bildiyi vəziyyətlərdə həyata keçirilməlidir ki, bunlar da interaktivlik adlanır.

Digər məqam, müəllimlər mənalı kontekstlərdə orijinal dilin istifadəsini təşviq etmək üçün dəqiqliyə, dil əsaslı diqqətdən tutmuş qarşılıqlı əlaqə, məna və səlisliyə, mesaj əsaslı diqqətə qədər şagirdin nəyə ehtiyacı olduğunu nəzərə almalıdırlar. Eyni zamanda hər bir fəaliyyət üçün mənalı kontekstlər yeni materialı tələbələrin öyrəndikləri və yaşadıkları ilə əlaqələndirmək üçün vacibdir ki, onlar tələbələrin uzunmüddətli yaddaşında saxlanılsın.

Orta təhsil pilləsində şagirdlərlə nitqin öyrədilməsinə gəlincə, müəllimlər nəzərə almalıdırlar ki, şagirdlərlə ədalətli, qərəzsiz və hörmətlə davranmaq müəllimlər üçün zəruri şərtədir, çünki şagirdlərin sinifə məsul olan böyüklərə ehtiyacı var. Üstəlik, insanların onlara münasibəti onların fəaliyyətinə təsir göstərə bilər. Nəticədə, hər hansı bir kiçik səhv tələbələri utandıra bilər. Beləliklə, geribildirimlər tələbələrin çıxışına mane olmayacaq

şəkildə, məsələn, tələbələrin çıxışından sonra və fərdi səhvə işarə edilmədən çatdırılmalıdır. Tələbənin sinif qarşısında danışmasına davamlı olaraq ara verilməsi, nitqinin davamlı şəkildə kəsilməsi nitqin səlisliyini itirməsinə səbəb ola bilər.

Xarici dili öyrənənlər tərəfindən sözügedən danışq dilinin istifadəsi praqmatik motivli qarşılıqlı əlaqələri şəxsiyyətlərarası motivasiyalı qarşılıqlı əlaqədən (söhbət) fərqləndirmək üçün əsas yaradır. Bunlar daha çox interaktiv və qeyri-interaktiv hadisələr və danışmanın planlı və ya planlaşdırılmamış olması ilə xarakterizə edilə bilər. Bu, müəllimə müxtəlif sosial qarşılıqlı əlaqə üçün danışq dilini və müxtəlif qarşılıqlı əlaqələrdə istifadə edilən struktur və qrammatikanın necə fərqləndiyini vurğulamağa imkan verir.

S.Sonberi səlis danışığa təsir edən 3 əsas faktoru qeyd edir: koqnitiv (idraki) amil, affektiv (emosional) amil, fəaliyyət amili. O bu amilləri aşağıdakı kimi izah edir:

Koqnitiv (idraki) amil:

- Mövzu ilə tanışlıq: tanışlıq nə qədər çox olarsa, danışmaq da bir o qədər asan olar. Buna görə də işiniz və ya ailəniz haqqında danışmaq, gündəlik həyatınızdan çox uzaq olan bir şey haqqında danışmaqdan daha asandır.

- Janrla tanışlıq: bu xüsusi janrlarla tanış deyilsinizsə, mühazirə və ya çıxış etmək daha çətin olacaq.

- Həmsöhbətlərlə tanışlıq: ümumiyyətlə, danışdığınız insanları nə qədər yaxşı tanısanız və nə qədər çox paylaşılan biliklərə sahib olsanız, bir o qədər asan olacaq.

- Emal tələbləri: Əgər nitq hadisəsi mürəkkəb zehni emaldan ibarətdirsə, məsələn, illüstrasiyalara müraciət etmədən mürəkkəb proseduru təsvir etmək kimi, bu daha asan olacaq.

Affektiv (emosional) amil:

- Mövzuya və iştirakçılara qarşı hisslər: ümumiyyətlə, danışdığınız mövzuya və digər iştirakçılara nə qədər yaxşı münasibət göstərsinizsə, danışmaq da, o qədər asan olar.

- Özünüdərk: “yerinə qoyulmaq” performansına mənfi təsir göstərəcək narahatlığa səbəb ola bilər. Eyni şəkildə, qiymətləndirildiyinizi bilmək (və ya inanmaq) qərəzli ola bilər.

Fəaliyyət amili:

- Hazır olmaq: üz bəuz danışmaq, məsələn, həmsöhbətinizin cavablarını yaxından izləyə biləcəyiniz, jest və göz temasından istifadə edə biləcəyiniz yerdə danışmaq, məsələn, telefonla danışmaqdan daha asandır.

- Əməkdaşlıq dərəcəsi: tək başına təqdimat vermək, ümumiyyətlə, həmkarlarla etməkdən daha çətinidir, çünki əvvəlki vəziyyətdə həmyaşıdların dəstəyinə arxalana bilməzsiniz.

- Diskursa nəzarət: digər tərəfdən, başqasının nəzarətinə tabe olmaqdan, hadisələrin istiqamətini idarə edə bilsəniz, çox vaxt daha asan olur.

- Planlaşdırma və məşq vaxtı: ümumiyyətlə, hazırlamaq üçün nə qədər çox vaxt olarsa, tapşırıq bir o qədər asan olar, zarafat demək, adətən ikinci dəfə daha asandır.

- Zaman təzyiqi: əgər müəyyən dərəcədə təcillik varsa, bu, natiq üçün çətinliyi artırır.

- Ətraf mühit şəraiti: yüksək musiqi fonunda və ya zəif akustik şəraitdə (bir çox sinif otaqlarında olduğu kimi) danışmağa çalışmaq çətinidir.

S.Sonberi həmçinin qeyd edir ki, yuxarıda göstərilən amillər mütləq danışmağın çətinliyini və ya asanlıqını proqnozlaşdırmır, çünki onlar həm də introversiya və ekstraversiya kimi şəxsiyyət faktorları ilə qarşılıqlı əlaqədə olurlar. Eynilə, yorğunluq kimi fizioloji faktorlar performansını zəiflədə bilər. Buna baxmayaraq, yuxarıda göstərilən amillər natiqlərin əldə edə biləcəyi səlis danışmaq dərəcəsini proqnozlaşdırmaq üçün faydalı şablon təklif edir.

S.Sonberi danışmaq bacarığını formalaşdıran dil tədrisi metodları kimi əsasən aşağıdakıları qeyd edir:

- Birbaşa metod. Bu üsul XIX əsrin sonlarında işlənib hazırlanmış və Qrammatika-Tərcümə metodu ilə qrammatika tədrisinə dair baxışlara qarşı çıxmışdır. Öyrənmənin tərf uşaqların ana dilini öyrəndiyi kimi qrammatikanı sadəcə dillə, yəni induktiv şəkildə öyrənməli idi. Bundan əlavə, tədrisin ilk illərində heç bir dərslikdən istifadə olunmayıb və müəllim əsas tədris vasitəsi olub. Beləliklə, öyrənmənin ilk illərində istifadə olunan dərslik əsasən yazıya yönəlmiş Qrammatika-Tərcümə metodundan fərqli olaraq, xüsusən şifahi bacarıqlara diqqət yetirirdi. Bu dil öyrənmə prinsipləri təbii üsullardan ən populyarı olan Birbaşa Metodun əsasını təşkil edirdi.

- Audiolingual metod. Audiolingual Metodun inkişaf etdirildiyi dövrdə davranış psixologiyası adlanan Amerika psixologiyası məktəbinin insan öyrənməsinin bütün proseslərini izah etdiyi deyilirdi. O, dili sadəcə olaraq düzgün nitq vərdişlərinin formalaşdırılması yolu ilə öyrəniləcək davranış forması hesab edirdi. Bu öyrənmə nəzəriyyəsi Audiolingualizmin əsasını təşkil edirdi və stimullaşdırıcı tədris metodologiyası vasitəsilə öyrənilərdə ana dili vərdişlərini təkrarlamaq məqsədi daşıyırdı. Audiolingual metod xarici dil tədrisi kurikulumunun tamamilə yenidən təşkilini tələb edirdi. Şifahi biliklərin əsas məqsədi ilə nitqə əsaslanan təlimə qayıdış təklif edildi və xarici dil tədrisinin əsas məqsədləri kimi qrammatika və ya ədəbiyyatın öyrənilməsindən imtina edildi. S.Sonberiyə görə, açıq qrammatika təlimi rədd edilsə də, öyrəniləcək cümlə nümunələri yenə də mənşəcə qrammatik idi. S.Sonberi yazır ki, Audiolingual tədris proqramı nümunə-məşq təlimləri vasitəsilə sinifdə tətbiq edilməli olan cümlə nümunələrindən ibarətdir.

- Kommunikativ metod. S.Sonberi Kommunikativ Dil Tədrisinin “zəif” və ya “dayaz” versiyası ilə Kommunikativ Dil Tədrisinin “güclü” və ya “dərın sonlu” versiyasını fərqləndirirlər. Müəlliflərin bugünkü standartına uyğun olan zəif və ya dayaz Kommunikativ Dil Tədrisində qrammatika hələ də tədris proqramının əsas aspektidir, baxmayaraq ki, o, çox vaxt “funksional etiketlərlə bəzədilib: yol soruşmaq, özünüz haqqında danışmaq, gələcək planlar qurmaq və s.”. İndicə qeyd olunan bu funksiyalardan bəziləri təhlil edilən bəzi ELT dərsləklərində də var. Sonberinin dərın kommunikativ dil tədrisi adlandırdığı güclü versiyada açıq qrammatika təlimatı rədd edilir və bunun əvəzinə tapşırıqlar proqramı təklif olunur. S.Sonberi qeyd edir ki, bu dil tədrisinin Tapşırıq Əsaslı Yanaşmanın sələfi olması təəccüblü deyil.

Qrammatikanın roluna toxunan S.Sonberi bildirir ki: Kommunikativ səriştə kommunikativ məqsədlərə çatmaq üçün dilin qrammatikasından və lüğətindən necə istifadə etməyi və bunu sosial cəhətdən uyğun şəkildə necə tənzimləməyi bilməkdən ibarətdir.

- Təbii yanaşma. Təbii yanaşma Kaliforniyada ispan müəllimi Treysi Terrel və tanınmış tətbiqi dilçi Stiven Kraşen tərəfindən hazırlanmışdır. Terrell, onun fikrincə, təbii yanaşma adlandırdığı dil tədrisi ilə bağlı yeni bir fəlsəfə təqdim etdi.

S.Kraşen ikinci dilin mənimsənilməsinə dair təsirli nəzəriyyəsi ilə Təbii yanaşmanın nəzəri bazasını təmin etdi. O hesab edirdi ki, insanlar təbii olaraq dil öyrənməyə hazırdırlar. Onlar birlikdə “Təbii yanaşma” kitabını nəşr etdilər. Bu yanaşmanın əsas prinsipləri dilin kommunikativ situasiyalarda ana dilinin köməyi olmadan istifadə edilməsi və qrammatika tədrisinin rədd edilməsi idi. İlk baxışdan olduqca oxşar olsa da, Təbii yanaşmanı birbaşa metoddan ayırmaq lazımdır. Onların ortaq cəhəti odur ki, hər ikisi birinci dilin mənimsənilməsi şərtlərini təkrarlamağa çalışır.

- Tapşırığa əsaslanan yanaşma. Sonberi bildirir ki, xarici dil öyrənənlərə özləri üçün mənalılar yaratmaq fürsəti verməklə, tapşırığa əsaslanan yanaşma, təbii mənimsəmə yanaşmalarını daha yaxından təkrarlayır. Danışiq imkanlarını maksimum dərəcədə artırmaq və öyrənənlərin avtonom dildən istifadə etmə şanslarını artırmaq üçün S.Sonberi tərəfindən təklif olunan nitq tapşırıqları üçün bir neçə meyar vardır, yəni:

- məhsuldarlıq (nitq fəaliyyəti maksimum dil məhsuldar olmalıdır);
- məqsədyönlülük (nitq fəaliyyətinin aydın nəticəsi var, xüsusən də ümumi məqsədə nail olmaq üçün öyrənənlərin birgə işləməsini tələb edən);
- interaktivlik (nitq fəaliyyətləri öyrənənlərdən onların auditoriyaya olan təsirini nəzərə almağı tələb etməlidir);
- çətinlik (tapşırıq öyrənənləri elə genişləndirməlidir ki, nəticə əldə etmək üçün mövcud kommunikativ resurslardan istifadə etməyə məcbur olsunlar);
- təhlükəsizlik (sınıfdə təcrübə üçün lazımi şərait təmin edilməlidir, o

cümlədən sinifdə dəstəkləyici dinamik və müəllimin səhvinə mühakimə etmədən münasibət bildirilməlidir);

- orijinallıq (danışıq tapşırıqlarının real həyatda dildən istifadə ilə əlaqəsi olmalıdır).

Beləliklə, dil öyrənənlər öyrəndikləri dildən verilən tapşırıqlar əsasında sinif daxilində və ya xaricində istifadə edəcəklər. Başqa sözlə, dil öyrənənlər davamlı olaraq dil müəllimi tərəfindən hazırlanmış dil tapşırıqlarında iştirak edəcəklər.

Tələbələr arasında nitq imkanlarını və avtonom dil istifadəsini maksimum dərəcədə artırmaq üçün nitq tapşırıqları məhsuldarlıq, məqsədyönlülük, interaktivlik, problem, təhlükəsizlik, orijinallıq (real həyatda dil istifadəsinə münasibət) kimi fərqli xüsusiyyətlərə malik olmalıdır.

Beləliklə, bu məqalədə bəhs olunanları ümumiləşdirdikdə, belə nəticəyə gəlmək olar ki, S.Sonberi dil tədrisi metodlarını tədqiq edərək metodika elminə böyük töhfələr vermişdir. O, dil tədrisinə iki yanaşmanı qeyd edir: deduktiv və induktiv yanaşma. Deduktiv yanaşmada qrammatik qaydaların tədrisi, induktiv yanaşmada linqvistik bacarıqların təkmilləşdirilməsi əsasdır. Beləliklə, deduktiv yanaşmada başlıca dil tədrisi metodu kimi qrammatika-tərcümə metodundan, induktiv yanaşmada isə birbaşa metod, audiolinqual metod, həm induktiv, həm də deduktiv yanaşmanın xüsusiyyətlərini daşıyan tapşırıq əsaslanan metod, kommunikativ dil tədrisi metodu kimi metodları misal gətirmək olar.

Ədəbiyyat

1. Thornbury S. *How to Teach Grammar. The English Journal. 1984*
2. Thornbury S. *How to Teach Grammar. Essex. Pearson Education Limited. 1999*
3. Solcova P. *Teaching Speaking Skills. Thesis of Faculty of Arts of Masaryk University: Unpublished, 2011*
4. Azar B. *Grammar Teaching and Communicative Teaching: A Hybrid That Works. 2006*
5. Qədimova X. H. *İnteraktiv təlim metodları və onların tətbiqi yolları. Metodik tövsiyə. Bakı, 2003*